
UN TEXT ESCRIT PER BON SOM L'ANY 998, EN NOVA EDICIÓ I TRADUÏT AL CATALÀ*

A TEXT WRITTEN BY BON SOM IN 998, IN A NEW
EDITION AND TRANSLATED INTO CATALAN

JESÚS ALTURO
Universitat Autònoma de Barcelona
jesus.alturo@uab.cat

TÀNIA ALAIX
Universitat Autònoma de Barcelona
tania.alaix@uab.cat

Resum: Nova edició crítica d'un text de caràcter força literari del diaca i jutge Bonsom, i traducció al català. Justificació paleogràfica i filològica de les noves lectures proposades. La personalitat literària de Bonsom en el context dels millors *homines scholastici* del seu temps i entorn. Identificació dels personatges protagonistes de la narració textual i de l'acció jurídica que conté el diploma estudiat.

Paraules clau: Bonsom diaca i jutge, *homines scholastici*, segles x i xi, text literari, llatí medieval, traduccions al català, Filologia llatina medieval, Paleografia, Diplomàtica.

Abstract: A new critical edition of a literary text, wealthy enough, by the deacon and judge Bonsom, and its translation into Catalan. A Paleographic and Philological justification for the new proposed readings. Bonsom's literary personality in the context of the best *homines scholastici* of his time and their cultural environment. Identification of the main characters in the story and the legal action contained in the diploma studied.

(*) Estudi realitzat dins el projecte de recerca PID2019-105036RB-I00, concedit pel Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades.

Key words: Bonsom deacon and judge, *Homines scholastici*, 10th-11st Centuries, Literary text, Medieval latin, Translations into Catalan, Medieval Latin Philology, Palaeography, Diplomatics.

Amb l'inici de la violenta irrupció sarraïna a les nostres terres, i amb el final imposat, forçivolament, a l'alta especulació teològica, representada pel bisbe Feliu d'Urgell, l'autèntica creació literària, les obres de pensament i les manifestacions artístiques en el camp de les lletres quedaren limitades a ben poca cosa. El panorama literari de la proto-Catalunya, en els temps carolingis i els immediatament seguidors, era un ermàs amb poquíssims brots verds.¹

D'aquí la importància de rescatar i de valorar aquella immensa minoria dels *homines scholastici* que s'afanyaven a expressar-se, si no amb elegància, descartat l'estil sublim, almenys de manera clara i correcta. I, com que en el camp de la cultura escrita d'aquella època, a les contrades catalanes, només afloren noms en masculí, amb la brillantíssima excepció d'Alba de Vic, digníssima filla del superior gramàtic Guibert i èmula del seu germà Borrell, el gran Berill,² ens haurem de referir principalment als homes de lletres; no com a terme genèric, sinó de gènere.

Un dels lletrats més notables de les acaballes de l'època pròpiament carolíngia i d'inici del període capet fou el cèlebre diaca i jutge Bonsom, de qui ja el prof. A. M. Mundó va ressaltar el mèrit i n'explicà el poc que se sap de la seva vida i el bastant que ha quedat dels seus escrits, fruit de la laboriosa activitat de qui fou un conscienciosos escrivà de documents i un exigent amanuense de còdexs.³ Aquest singular personatge no ha deixat d'atreure, així mateix, l'atenció d'altres estudiosos que s'han atansat a la seva obra examinant-la des d'un punt de vista lingüístic i literari.⁴

La producció de Bonsom ha estat sempre altament valorada. També nosaltres ens hem sumat a aquesta estimació, per bé que hem intentat de precisar les seves qualitats innegables dins el rígid marc de la freda, distant i objectiva comparació

---

1. N'hem parlat a bastança en les actuals terres del nostre país, de vegades encara ermes, sovint silencis i de tant en tant àdhuc pedregoses. No cal que ens hi entretinguem de nou. Basti remetre ara a J. Alturo (1991).

2. Per a la biografia d'aquest canonge vegeu J. M. Masnou (1999). Berill fou escriptor, possiblement autor del sermó amb motiu de la festa de sant Ermengol d'Urgell, vegeu J. Alturo (2014b); però també excel·lent escrivà de diplomes i bon copista de llibres, com el cèlebre Virgili conservat a Vic (Alturo & Alaix 2018).

3. Un bon resum de Mundó a J. Alturo *et alii* (2003). Vegeu també F. Valls i Taberner (1925).

4. Basti recordar l'anàlisi de J. Martínez Gázquez (2001).

(Alturo 2004). Perquè manta vegada en terra de cecs, el borni és rei. Però no deixa d'ésser borni. Tanmateix, si, posats en el petulant paper de censors i de crítics, podem considerar Bonsom guerro d'un ull, amb l'altre no es desvià mai de la línia recta. I és que, aparentment, li fallava la gramàtica; però, sense cap mena de dubte, fou un dels prínceps del seu temps en l'art cal·lígrafa. A més, la seva ploma, mai cansada, àdhuc treballava de nits.⁵

Per situar-lo millor en el context dels altres *homines scholastici* del seu temps i entorn, diguem que sols és equiparable a figures com la del prevere i jutge Eroïg Marc,⁶ també egregi i de semblants virtuts competencials.⁷ Però, aquest, amb el mèrit afegit d'haver estat pare i mestre del també bon clergue, recte jutge, distingit jurista, aprimorat cal·lígraf i gens menyspreable conreador de la llengua llatina: el superior Ponç Bonfill Marc.⁸

És justament en aquest reduït medi de personatges lletrats que hem d'escorcollar per trobar-hi algun bri de literatura, algun escrit ben redactat; baldament es tracti només d'una sola frase, d'un sol passatge, d'un sol document sencer en el millor dels casos.⁹ I, certament, si ens fixem en els diplomes posats per escrit per Bonsom, no quedarem sense collita.

Per als qui coneixen ja el nostre protagonista, no és menester de dir que, en els diplomes escrits per ell, no desaprovava mai l'avinentsa de desencofrar fragments textuais d'acurada i personal redacció. I tothora hi posava de manifest una sentida vocació per les lletres i una ferma personalitat literària. Sempre amatent a trobar el mot més oportú, per transmetre amb major exactitud el missatge o per donar més colorit a l'expressió, en general, no li agradava d'usar paraules massa gastades ni corrents. Però tampoc no solia excedir-se en l'ús de mots allunyats del que era més comú, practicant en els glossaris la cacera d'aquells més rars i obscurs, tret d'alguna

5. I, primmirat i legalista com era, demanava disculpes pels errors comesos si la son li feia cloure les parpelles: «somno et palpebre mee dormitacione» (Barcelona, ACA, ORM, *Cartulari de Sant Cugat*, fol. 16). I també llegia a hora foscant, com proven encara algunes taques de cera damunt les pàgines del *Liber iudicum* que ell mateix copià a Barcelona per a la catedral de Vic el 1011, degudes al degoteig dels ciris encesos. Ja en donem raó en J. Alturo (2000 i 2003).

6. D'aquest personatge, n'hem parlat en diverses ocasions, com en J. Alturo (2012), i en J. Alturo (2020b), on potser queda aclarit per què s'autotitulava «episcopus». Sobre la seva afecció a jugar amb els mots dels glossaris, vegeu ja J. Bastardas (1973).

7. Per a figures rellevants de la diòcesi de Vic, on també va actuar Bonsom, vegeu J. Alturo i T. Alaix (2019a) i, més en detall, J. Alturo i T. Alaix (2021).

8. Esperem de poder parlar aviat de la seva vida i obra de manera més extensa i pausada.

9. Dins la comunitat del monestir de Sant Cugat del Vallès, per exemple, no faltaven membres amb provades aptituds literàries com el monjo Benet actiu l'any 1107 o el també monjo Arnau de mitjan segle XII (Jesús Alturo 2004: 32).

puntual conjuntura en què també volgué deixar palès el seu talent per a l'acrobàcia retòrica.¹⁰ Tot amb tot, el seu bon discerniment no el feu caure en el «trobar clus», que tant abellia, per exemple, a un literat d'una generació anterior a la seva, com el recargolat bisbe i comte Mir Bonfill.¹¹

Digne d'especial remarca és un text, millor que no pas simple document, que el levita Bonsom escriví a les acaballes del nostre primer mil·lenni, el 30 de desembre de 998. Prou sabem que, home del seu temps, no era gens habitual en ell de manifestar un escrupolós acatament a les normes morfosintàctiques de la gramàtica llatina clàssica. Ell, tan respectuós amb les jurídiques¹² i tan atent seguidor de les de la retòrica. Tanmateix, ni que fos agramaticalment, era sempre capaç d'expressar-se amb desimboltura i nitidesa, sense excloure una certa gràcia i estil. Un estil que naixia sovint, però no sempre, de la naturalitat gramatical. D'una naturalitat fresca, fruit del que podem considerar un llatí viu en l'ús escolàstic dels més doctes. D'altra banda, ¿no era el gran Baroja que perdia en valor literari quan se subjectava als principis estrictes de la gramàtica castellana?

I cal tenir present que, al nostre parer, els individus més erudits dels temps medievals no sols continuaven escrivint en llatí, en el llatí aproximat i postís que és la modalitat medieval, sinó que també el feien servir en llur comunicació oral. Sempre quan els interlocutors eren de llengua materna distinta. Però, adesiara, també, certament, entre persones instruïdes d'una mateixa parla nadiua.

A més, ja hem declarat en altres ocasions que aquest llatí medieval escrit s'aproximava sovint a l'idioma propi.¹³ Bàsicament, perquè el llatí n'era llavors una simple traducció escolar, i, no infreqüentment, l'emissor estava mancat de la suficient perícia gramatical, lèxica i estilística en la llengua de cultura que era el llatí. Amb tot, de vegades, qui escrivia, malgrat ésser prou destre en aquella llengua franca, es veia impel·lit a aproximar-se al llenguatge usual per la necessitat de fer-se més entenedor a receptors insuficientment instruïts. D'aquí la manifestació en els documents medievals del llenguatge més normal i comú, d'aquell «sermo plebeicus» que, sempre present en l'estructura profunda de l'expressió llatina, de tant en tant traspuntava també a la

10. Vegeu, per exemple, el perg. 1-1-331 de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona editat per À. Fàbrega (1995: doc. 179).

11. De qui s'ha ocupat reiteradament J. M. Salrach (1974, 1984 i 1989-1990).

12. Fins al punt de deixar constància del canvi de ploma o de tinta en la redacció d'un diploma: «Bosnushomo leuita scripsi et ss. cum duas pinnas et duas tintas; octo uersos scripsi cum una penna et una tincta, et alios scripsi cum alia tincta et alia pinna» (Barcelona, ACA, ORM, *Cartulari de Sant Cugat*, fol. 166v).

13. Per exemple, en J. Alturo i T. Alaix (2019b i 2021).

superfície per a regal dels caçadors dels primers mots documentalment testimoniats de la nostra parla.¹⁴

També en altres avinenteses hem presentat la hipòtesi que, si més no, alguna vegada, almenys entre els escrivans més competents, no devia mancar qui era capaç d'escriure directament, a raig fet, sense cap reposada preparació prèvia, el seu text tal com l'hauria pronunciat verbalment i espontània.¹⁵

Justament aquestes circumstàncies, suara ressenyades, podrien explicar que la morfosintaxi del llatí medieval, en particular la del llatí emprat en els documents, s'atansi més a la llengua vernacular i natural de l'escrivent. D'on, per exemple, la reducció generalitzada del sistema casual només al cas recte i a l'oblic, característica particularment evident en l'ús gramatical dels noms propis.¹⁶

Però mentre, en aquestes situacions, la gramàtica en solia sortir malparada, hom posava força esment en la tria del lèxic, que, de consuetud, hom volia més selecte. Al nostre albir, aquesta singularitat s'explica perquè fa la impressió que, en els plans docents de l'època, l'estudi del vocabulari era més intens que no pas el destinat als aspectes gramaticals de la llengua llatina.¹⁷ La riquesa de glossaris, que ja des del segle IX circularen per la Catalunya incipient, en seria bona prova,¹⁸ enfront de la major escassetat, almenys en aparença, de gramàtiques, com sembla palesar-se a Barcelona, per no sortir de l'àmbit de major actuació del nostre autor. Així hom revela, per exemple, en l'acta de la compra de dos priscians per a l'escola catedralícia el 1044 (Martínez Ferrando 1947). Potser per aquest motiu, també Bonsom fou sempre més curós, com els seus contemporanis i conterrànies, en la selecció dels mots, ell mateix recopilador de glossaris,¹⁹ que no pas atent observador de la normativa gramatical.

El resultat és que, des del punt de vista de la gramàtica, el llatí medieval dels nostres *homines scholastici* se'ns manifesta sovint força desgavellat; poc correcte als

14. En aquest sentit, vegeu la conferència de cloenda de l'exposició a la Biblioteca de Catalunya del centenari de la mort de Joaquim Miret i Sans per J. Alturo (en premsa).

15. Com podria ésser el cas del canonge Recared de Vic; vegeu J. Alturo i T. Alaix (en premsa).

16. Tal com hem assenyalat en altres avinenteses; J. Alturo (2005 o 2020a).

17. Sobre el sistema educatiu, J. Alturo (1998b i 2020b), i en J. Alturo i T. Alaix (2021).

18. El mateix Bonsom recopilà un extensíssim glossari després de la còpia de *Liber iudicum popularis*, conservat en el manuscrit Z.II.2 de San Lorenzo de El Escorial, que transcriví l'any 1011, ple tot ell de nombrosíssimes glosses també. Tot aquest bé de Déu de lèxic, que tanta i tan valuosa informació aporta també per al *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, està disponible en l'estudi i edició de J. Alturo *et alii* (2003). Un panorama dels glossaris altmedievals que circularen per les terres catalanes i septimanès, en J. Alturo (1996), al qual cal afegir el recent J. Alturo (2014a).

19. Vegeu la nota anterior.

ulls dels gramàtics «classicitzants».²⁰ I és que les personalitats com la del també jutge i eclesiàstic Ermengol Bernat de la Seu d'Urgell,²¹ de gust i d'expressió clàssica, d'una riquesa de diccionari, d'un domini gramatical i d'una vera elegància d'estil, són casos del tot excepcionals. Nogensmenys, altres lletrats, sense arribar al seu alt nivell, també sabien fer un bon ús de la llengua que havien après a l'escola i eren capaços de vestir de festa el llenguatge quan l'ocasió els era dada. Un d'aquests era Bonsom, en general de bon llegir.

El text que tot de seguida oferirem és un escrit de contingut jurídic, però de forma narrativa. Fou elaborat dins el motlle d'un esquema diplomàtic formulari i tradicional, però aquí d'estructura força flexible, perquè la invocació inicial i l'escatocol final només fan de marc a l'exposició d'unes vivències íntimes de dos germans, orfes de pare des de la infància, un relat que resulta una manifestació personal ben emotiva. A més, Bonsom, amb l'explicació d'unes dades biogràfiques sumàries, però gairebé dignes d'una trama novel·lesca, aconsegueix d'atraure l'interès del lector i de mantenir-lo sense que decaigui. I el resultat és una narració bella i emocionant, tendra i sincera, directa i commovedora.

Els fets vivencials són relatats en un moment en què els dos germans eren ja adults i estaven en possessió d'un ric patrimoni que els havia pervingut per herència. Amb tot, prou revelen la mancança del necessari afecte matern i familiar, en quedar sense pare de ben petits. Sort en van tenir encara del bonhomíós padrastre, Gerbert, que els acollí benèvol i afectuós, imposant àdhuc la seva ferma i caritativa decisió a la seva muller i mare dels infants quan un oncle matern que s'havia fet càrrec dels pupils n'abandonà la custòdia. Llavors Gerbert els cuidà com un autèntic pare i, administrant degudament el seu patrimoni, els procurà una bona educació; i, arribats a l'edat pertinent, tal com corresponia a uns joves en sang i nom il·lustres, els feu entrar al servei del comte de Barcelona de la mateixa manera que ho havien fet també altres avantpassats llurs. I és que com ens recordarà Tirant: «És deguda cosa e de bona consuetud que los hòmens d'honor en gran jouentut deuen principiar les armes, car en aquella edat aprenen molt millor que els altres, així en batalles de camp clos com en guerres guerrejades» (Martorell & Galba 1979).

La mare, tot i que la intuïm més allunyada de la guarda dels seus propis fills, no deixà mai d'ésser estimada i respectada per Otger i per Llombard, que així es deien.

---

20. I, malgrat la nostra insistència anterior, potser sí que serà encara avinent de fer notar una vegada més que no es pot comparar el llatí clàssic amb el medieval sense caure en l'absurd. D'aquí que no puguem compartir el judici, al nostre albir excessivament sever d'alguns historiadors, que parlen del llatí «esgarriós» d'aquesta època.

21. N'han tractat P. J. Quetglas (1992) i J. Alturo (1998a) i nosaltres dos en preparem ara una monografia més detinguda.

I certament l'actitud gens ressentida d'aquests dos germans commou tant com admira el capteniment modèlic de Gerbert. Heus ací que, en una època de ferro, on la compassió trobava ben poc refugi, no hi mancaven persones de bon cor i de bons sentiments!

I, per sort, hi hagué també qui en sabé guardar memòria i qui sabé posar per escrit aquesta emotiva pàgina. Com hem dit, eren ben pocs, en aquells dies, els capaços d'escriure sense entrebancs unes línies seguides. Encara més si aquestes no venien ajudades de les fórmules diplomàtiques, autèntiques crosses per als que anaven coixos en el camp de l'expressió escrita. Unes fórmules que eren extretes de reculls específics,²² copiades de models anteriors o reproduïdes segons el record sovint mal memoritzat dels dies d'escola. Però Bonsom estava per damunt d'aquesta mitjanja.

Ara bé, Bonsom fou el redactor únic del text? En sa major part, creiem que sí. Però diríem que ell se serví, al mateix temps, d'alguna nota o apunt facilitat pels dos germans. Hi ha en el seu text un error de còpia que ens fa pensar en aquest sentit. Certament, Bonsom, abans de passar a net la versió definitiva, la devia haver escrit en unes tauletes encerades²³ o en algun altre quadern de la mena. Per tant, la còpia en net, tot i esdevenir l'original una vegada signada, tècnicament, a la pràctica, no deixava d'ésser un transsumpte i, per tant, estava en situació de veure's afectada per les equivocacions típiques en tot acte de reproducció manual d'un text a partir d'un exemplar model. I en l'escrit de Bonsom en trobem un de ben significatiu: «de quo respiramus» esmena de «de quo resonamus».

Aquest lapsus s'explicaria malament si qui el va cometre hagués estat el mateix que va compondre tota la narració. A més, la frase fou corregida per una mà distinta de la de Bonsom. Segurament devia fer la rectificació un dels dos germans abans de donar la seva aprovació final. D'aquí que pensem que Bonsom, almenys en part, es valgué d'algun resum explicatiu escrit per Otger o per Llombard, la redacció del qual potser es limità a repassar i a polir.

Però, abans de presentar el text, potser no serà sobrer d'aturar-nos un moment en una molt breu consideració dels personatges protagonistes de la història que ens ocupa.

Ja hem vist com Otger i Llombard quedaren orfes de petits. Fou a causa de la mort de llur pare, Dela, que estava casat amb Eg. La mare es tornà a maridar i ho feu amb Gerbert. Aquest era fill de Gotmar i riquíssim; però també Eg venia d'una família opulenta, com opulent era llur pare biològic.

22. Com els formularis del ms. 74 de Ripoll, copiat l'any 1000, i conservat a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA).

23. Utilitzades a l'est d'Europa amb testimonis del segle xv i al nostre país, pel cap baix, encara en ús al segle xii. Vegeu J. Alturo (1993).

De Dela, sabem que havia estat casat també en primeres noces amb Anna, de qui havia tingut descendència; com un fill anomenat Eldemar, que fou monjo del monestir de Sant Cugat del Vallès, però que premorí els seus pares l'any 985.²⁴ Amb tota probabilitat, Dela devia haver tingut també amb la primera muller, a la qual sobrevisqué, una filla anomenada Adaleds, que, en finir ell, quedà sota tutela del seu germà Navi.²⁵

Otger i Llombard, fills d'un mateix pare, Dela, i d'una mateixa mare, Eg, com oportunament remarcarà el text de què ens ocuparem més endavant, encara tenien altres germans. En el testament sacramental de Llombard, fet públic el 3 d'octubre de 1010, ens assabentem del nom d'altres tres: Damnuç, Ebrí i Bonadona.²⁶ Però, d'aquests, no en queda clara la filiació; perquè, a més, no és descartable que Eg s'hagués casat amb Dela també després d'un anterior matrimoni. Ja veurem com Otger i Llombard manifestaran que llur mare no sabia viure sense marit. I la precisió que fa Bonsom, sempre meticulós jurista, que Otger i Llombard eren germans carnals, fills ambdós de Dela i d'Eg, també és ben significativa sobre aquesta qüestió.

D'altra banda, per part de mare, també tenien un oncle, Soniüll, a la cura i protecció del qual foren de primer confiats, per bé que aquest aviat es cansà de llur tutela. De Soniüll disposem de diverses dades. Era casat amb Jerusalem,²⁷ i formava part del cercle de nobles del palau comtal. En efecte, entre ells és esmentat en un judici presidit pel comte Borrell el 28 de març de 990.²⁸ Ja abans, l'11 de juny de 977, havia signat, a més, com a testimoni d'una venda que el mateix comte feu al vescomte Unifred.²⁹ Soniüll i la seva esposa també vengueren, el 7 de gener de 994, a l'abat Ot de Sant Cugat un important alou de Palau-solità que ells havien adquirit del nou comte Ramon Borrell. N'obtingueren de preu vuit unces d'or cuit.³⁰ Un any després, el 10 de gener de 995, vengueren al mateix abat i pel mateix import una altra propietat

24. Vegeu J. Baucells *et alii* (2006: doc. 9, del 20 de maig de 1001).

25. Navi el 15 de gener de 989 permutà amb l'abat Ot de Sant Cugat del Vallès unes terres i molins que tenia al terme de Reixac per un altre alou que era situat al terme de Lliçà (Rius Serra 1945-1947: doc. 233). I el mateix dia acompanyà la seva neboda Adaleds (no esposa) en la permuta que feu amb el mateix abat d'un molins que havia rebut per herència al terme de Ripollet per unes altres propietats també del terme de Lliçà (Rius Serra 1945-1947: doc. 234). En la signatura que Navi estampà en aquest diploma, s'hi llegeix: «qui hoc disposui et notui et ordinaui per uocem tutoris (*recte* tutorie) mee proprietatis de filiam fratris mei quondam Delani, que in tuicionem accepi et teneo», segons transcripció de Mons. Rius.

26. Vegeu J. Baucells *et alii* (2006: doc. 142).

27. El nom de ciutats cèlebres posat a les filles no serà infreqüent; era més rar, però no inexistent, entre els fills. Vegeu, per exemple, J. Alturo (2005).

28. Vegeu À. Fàbrega i Grau (1995: doc. 201).

29. Vegeu J. Rius Serra (1945-1947: doc. 126).

30. Vegeu J. Rius Serra (1945-1947: doc. 295).

que havien adquirit del comte Ramon Borrell a Palau-solità.³¹ El 27 de novembre de 1003, l'abat Ot revengué als germans Otger i Llombard aquestes propietats de Palau-solità per vuit unces d'or cuit i, de més a més, per un alou situat a Castelló, i per una parellada i per una peça de terra.³²

Soniüll també estava ben relacionat amb el bisbe de Barcelona. El 17 de setembre de 989, acompanyat de la seva esposa, vengué al bisbe Vives unes cases, terres i vinyes del terme de Provençana pel notable preu d'una peça i mitja d'argent.³³ Tres dies després, el bisbe donà a la seva padrina Em aquestes mateixes propietats i encara d'altres.³⁴

En una venda anterior d'una vinya del terme de Provençana, que li havia pervingut per aprisió, Soniüll obtingué de l'adquirent un mancús. Però és de destacar que aquesta vinya termenava per la part meridional amb una altra d'una dona de nom Eg, en la qual possiblement hàgim de veure la seva germana.³⁵ Si el testimoni que, el 2 de maig de 994, signà una important donació de Guillem Galí a la catedral de Barcelona és el nostre Soniüll, aquest seria fill d'Oliba.³⁶ En qualsevol cas, el 30 de desembre de 998 ja era mort.

Disposem encara d'altres diplomes que, directament o indirecta, al·ludeixen als dos germans, i ens donen alguna nova clarícia sobre llur entorn i circumstàncies. El primer que podem adduir d'aquest grup és del 26 de juny de 997. Es tracta d'una permuta formalitzada entre els esposos Gerbert Guitard i Ermengards amb el matrimoni constituït per Gerbert, el padrastrer, i Eg, la mare. Aquest diploma ens assabenta, així mateix, que el marit d'Eg i padrastrer dels dos germans era fill de Gotmar, en aquell moment ja difunt.³⁷ Ni cal dir que Gerbert Guitard era el germà petit del vescomte Udaldar i que la seva esposa Ermengards era la filla del comte Borrell II. Ambdós foren, com és sabut, els pares de Mir Gerbert.

Els dos germans són testimoniats directament pocs mesos després, el 30 d'octubre de 997, com a propietaris d'una terra que afrontava per la banda meridional amb una altra que hom venia al terme de Vilapicina de Dalt.³⁸ Possiblement es tracti de la mateixa peça de terra que un germà i l'altre vengueren posteriorment, el 29 de juliol

31. Vegeu J. Rius Serra (1945-1947: doc. 302).

32. Vegeu J. Baucells *et al.* (2006: doc. 40).

33. Vegeu À. Fàbrega i Grau (1995: doc. 192).

34. Vegeu À. Fàbrega i Grau (1995: doc. 193).

35. Vegeu À. Fàbrega i Grau (1995: doc. 190).

36. Vegeu À. Fàbrega i Grau (1995: doc. 253).

37. Vegeu À. Fàbrega i Grau (1995: doc. 312), on distretament, en el regest es fa el primer Gerbert, fill i no espòs d'Ermengards. Vegeu també Ruiz-Domènec (2006: 225-226).

38. Vegeu À. Fàbrega i Grau (1995: doc. 316).

de 999, a Sunyer i a la seva esposa Ermesèn. Aquesta peça de terra de Vilapicina els havia pervingut per deïxa testamentària de llur pare, el difunt Dela, i n'aconseguien el bon preu de set mancosos.³⁹

Entrats en el nou segle, el 17 de maig de 1001, els germans Otger i Llombard donaren al monestir de Sant Cugat uns mulnars del terme de Palau Ozid, és a dir, de Ripollet, que els havien pervingut per herència també del seu pare Dela.⁴⁰

Només tres dies després, el 20 de maig de 1001, som fets sabedors de noves dades sobre llur família. Fou arran d'un plet mogut per Otger contra Ot, abat de Sant Cugat del Vallès i bisbe alhora de Girona. Otger reclamava per a ell i per al seu germà Llombard una propietat que havia pertangut a un altre germà seu, ja traspasat, de nom Eldemar, al qual ens hem referit suara.

Per la declaració prestada per l'abat i bisbe Ot, sabem que Eldemar, tot just acabat de nàixer, rebé les aigües baptismals i després fou ofert com a monjo al monestir de Sant Cugat. Això passà en temps de l'abat Joan. Per tant, aquesta oblació tingué lloc entre els anys del seu abadiat, és a dir, el 974 i el 985, i, certament, hagué d'ésser en data ben propera al primer any de la seva elecció com a superior del predit cenobi.

L'oblació, segons les paraules testificals d'Ot, anà acompanyada de la donació dotal de l'heretat objecte de litigi en favor del monestir. Eldemar, seguint sempre l'explicació d'Ot, una vegada acceptat ja com a monjo fou capturat a Barcelona i els sarraïns li daren mort. Sens dubte, degué perdre la vida en la virulenta falconada d'Almanson del juliol de 985. Llavors l'abat Joan disposà de l'heretat en nom del monestir i el mateix feu, a la mort d'aquest, el seu successor, Ot mateix.

Oïda aquesta declaració, el jutge Otsèn, que entenia de la causa, demanà a l'abat i bisbe si podia demostrar que els pares d'Eldemar l'havien lliurat al predit monestir amb tota la seva herència. Però Ot no pogué provar la veracitat de la seva declaració i, per aquest motiu, es veié obligat a restituir als germans Otger i Llombard l'heretat en disputa, tret de dos mulnars.⁴¹

Tots dos germans reapareixen junts altre cop el 27 de novembre de 1003, com ja hem vist.⁴² Però, el 3 d'octubre de 1010, Llombard ja era mort. Tal dia com aquell fou publicat el seu testament sacramental, pel qual som ennovats, d'acord amb el testimoni atorgat pel prevere Unifred, Arnall i Deodat, que havia escollit marmes-

39. Vegeu À. Fàbrega i Grau (1995: doc. 335).

40. Vegeu J. Rius Serra (1945-1947), el doc. 357; i també els doc. 234 i 388.

41. Vegeu J. Baucells *et alii* (2006: doc. 9).

42. Vegeu J. Baucells *et alii* (2006: doc. 40).

sors Gerbert (el seu padastre?) i Baldomar. Així ho juraren damunt l'altar de Santa Maria de Palau.

Llombard havia dictat testament abans d'empendre un viatge de peregrinació a Sant Jaume de Galícia. Després participà en una host contra els sarraïns, i en un segon i més fort combat contra ells perdé la vida. Sens dubte es tractava del segon atac efectuat contra Còrdova el proppassat mes de juny del mateix 1010,⁴³ al qual, justament, Bonsom també s'hi refereix en ocasió ben propera, concretament, el 28 de novembre de 1010, amb motiu de posar per escrit el testament sacramental d'una altra víctima mortal d'aquella cruel batalla, Adalbert de la família vescomtal:

Et cum hec omnia ordinavit adhuc loquela plena et memoria bona, postea perrexit ad Mamakstrum et, inde reuersus, postea uixit aliquantos dies, et fuit in expedicione publica cum domno Raimundo comite quando introiuit ad Corduba ad expugnandas cateruas barbarorum, in secundo prelio predestinatus a Deo prefatus conditor preliando fortiter debitum mortis compleuit in prefato prelio in mense iunio qui iam preteritus est.⁴⁴

Però tornant al testament de Llombard, no cal dir que un dels beneficiats del seu llegat fou el seu germà Otger, al qual, entre altres béns, deixà tot el que posseïa a Palau. Però també llegà béns a altres germans, el nom dels quals ja hem referit: Damnuç, Ebrí i Bonadona. No oblidà tampoc la seva mare. I destaquem que destinà dos mancusos per a l'adquisició (o manufactura) d'un llibre per a l'església de Sant Julià; s'entén de Palou.⁴⁵ No era, per tant, aliè a l'interès per la cultura escrita i havia de tenir un vincle molt directe amb la predita església. ¿En seria rector, tot i no manifestar mai condició clerical?

El 6 de setembre de 1012, retrobem Gerbert i Eg, la mare d'Otger i del ja finat Llombard. Aquell dia el matrimoni va permutar amb la catedral de Barcelona uns dilatats alocs llurs que tenien en dos indrets diferents: un al territori de Barcelona, al terme de la parròquia de Sant Andreu de Vilapicina, amb l'excepció d'unes propietats consistents en una casa, terres i vinyes que havien pertangut a Otger i al seu germà, aquí anomenat Ricard, fills ambdós d'un difunt pare suposadament de nom Elela; i un altre a l'entrada de Rubí. En escanvi, reberen un altre aloc del terme del castell d'Olèrdola, al paratge anomenat Vidrà.⁴⁶

Ni cal dir que l'improbable germà dit Ricard ha d'ésser un error de transcripció per Llombard comès per l'autor de la còpia del diploma incorporada als *Libri Anti-*

43. Vegeu R. Ordeig i Mata (1984: doc. 108).

44. Vegeu J. Rius Serra (1945-1947: doc. 431); vegeu també el doc. 432.

45. Vegeu J. Baucells *et alii* (2006: doc. 142).

46. Vegeu J. Baucells *et alii* (2006: doc. 184).

quitatum, com el nom del pare Elela (*Elelani*) és un lapsus dels editors moderns per Dela (*Delani*).

D'aquest mateix document se n'ha conservat, en versió original, un duplicat que especifica algun detall més. Com és que el matrimoni afegí a la permuta vint unces d'or cuit «aeque libramine trutinatas», que el bisbe Deodat i els canonges esmerçarien en l'obra de la torre de la Granada,⁴⁷ i un alou dels Gorgs, a Avinyó, consistent en terres, vinyes, cases, corts, rovires, horts, prats, pastures i encara hi afegiren «munitionem condirectam» amb tres tones i tres cubs per pagar l'assentiment del comte Ramon Borrell.⁴⁸

Són força més els diplomes que esmenten els nostres personatges. Però no és ara el nostre propòsit de resseguir en detall totes les notícies que puguem esbrinar d'ells. Amb les ja recollides basta per veure que tots eren membres d'una rica nissaga i ben propers a les més altes esferes del poder comtal i vescomtal, i àdhuc persones no alienes al món de la cultura.

Però donem ja la paraula a Bonsom i vegem amb quina cura, professionalitat i sentiment explica una confirmació jurídica d'Otger i Llombard, i, sobretot, les circumstàncies que precediren aquest acte des dels dies de la infància d'aquests dos germans.

Escriu Bonsom:

In nomine Domini. Ego Audegarius⁴⁹ et Longobardus, utrique fratres, qui tamen de uno patre et⁵⁰ de una matre licet nos fore procreatos, pater⁵¹ uero noster

47. El 19 de maig de 1005, Otger i Llombard acompanyaren el bisbe Eç i els canonges de Barcelona en la venda d'unes cases amb cort, hort i pou de dins els murs de la ciutat de Barcelona, a tocar d'uns casals que havien pertangut a Llevant, ja difunt, i d'una casa que havia estat del prevere Recemir també difunt, i d'una terra del paratge anomenat Banyols. El comprador fou Guitard, que hi hagué d'esmerçar quatre unces i mitja d'or cuit jafarí i almorí. Aquest document també fou escrit per Bonsom, que ens explica, així mateix, les circumstàncies que havien mogut el bisbe i els canonges a desprendre's de la susdita propietat i del destí que volien donar als diners obtinguts. Narra Bonsom: «Notum denique facimus omnibus hominibus, presentibus scilicet et futuris, qualiter uenit potentiam Cordubensis cum magno et innumerabili exercitu in locum Penites. Et deustarunt omnes marchias longe et prope absque intermissione, et funditus destruxerunt ipsam nostra turrem Granatam, qui constructa erat in nostro alaude, nostraque prelibata ecclesia ad animas saluandas, qui ipsum alaudem culturabant et complantabant. Et quia minime proficere nobis potest ipsum alaude sine ipsa turre, coget nos magna necessitas ut uindere faciamus ex munificentis sparsis in aliquibus locis nostra prelibata sede. Et de isto precio restauremus ipsa turre. Obinde nos pariter in unum uenditores sumus tibi Guitardo Greco emptore». Vegeu J. Baucells *et alii* (2006: doc. 62).

48. Vegeu J. Baucells *et alii* (2006: doc. 185).

49. En la paraula *Audegarius* les lletres *ud* són escrites després de correcció.

50. En *patre* et les lletres *re* i part de l'enllaç *et* són repassades.

51. Des de *licet* fins a *pater* hi ha algunes lletres o part d'elles repassades.

condam Delani, mater quippe nostra Éiga⁵² femina, nos scilicet utrique germani praefati, prompto animo liberoque arbitrio, hanc securitatem uel cirógraphi confirmationem tibi, praelibata mater nostra Éiga, et Geriberto filiisque tuis elegimus facere et testes idoneos roborare, sicuti et facimus.

Patulum namque est omnibusque notissimum qualiter a condam prefato patre nostro, cum obiit, pupilli fuimus relictí, et prelibata mater nostra non ualuit uíuere sine uiro, transiuit ad maritum satis simplicem, nobilem et opulentissimum, cuidam prefato Geriberto. Et nos transiuimus ad tuitionem de cuidam auunculo nostro, condam Suniuldo, ad quibus lex nostram tuitionem informauerat suscipiendam. Quae⁵³ cum nos accepisset, onerosum ei fuit nostram paruitatem sufferre, fuimus quasi relictí in medio propinquum ac consanguineum nostrorum, ut nec fuit qui adiuuaret.

At⁵⁴ prenotatus Geribertus, paterne pietatis conmotus, precepit matri nostre nos in sinu suo cóllegi et misericorditer fouéri. Qui ex ipsa die pretaxatus Geribertus nos misericorditer educauit et enutriuit summa cum diligentia, ita ut si pater nobis non defuisse uideretur, et de rebus nostris nec euerit⁵⁵ nec euertere omníno permisit. Sed nos nostraque omnia sollicito uoto uel actu rexit ac gubernauit absque aliqua diminutionis perditio quasi pater modestus, et benignissimus amicus dígñiter paut, decenter uestiuit usquequo ad pubertatem nostri annorum aetate prouéimus,⁵⁶ quo nos et nostra regere nouimus et potuimus.

Cum uero illud tempus nobis aduenit quando rebus paternis in nostra ditio-ne reddigi et reformari oportuit, gratissime ea omnia nobis reddidit ac reformauit pleniter et integriter, ita ut comprehendere⁵⁷ potuimus quod ipsis facultatibus neque

52. Per fidelitat paleogràfica i interès lingüístic mantenim en la nostra edició els accents tònic que apareixen a l'original.

53. La *e* és clarament caudada, d'aquí la nostra edició amb diftong. Mantenim aquesta norma en els altres casos i així llegim: *coenobio*, *aeternaliter*, *praefixo*, i fins i tot hipercorreccions com *uoluntatae* o *laeuíta*.

54. La presència de la conjunció adversativa *at*, un connector aquí necessari, no ha estat advertida pels editors anteriors, que s'han limitat a constatar la sola i «estranya» presència d'una *te* aïllada. Però, si s'observa amb atenció el pergami, al marge de l'esquerra, fora de la caixa d'escriptura, com és habitual de fer en les pàgines dels còdexs i en els millors diplomes quan hom comença un nou paràgraf, hom veurà una *A*, que l'esvaïment de la tinta fa poc perceptible.

55. És ben curiós que l'omissió de la frase «nec euerit» sigui comuna a tots els editors anteriors.

56. Tots els editors anteriors entenen que s'ha d'interpretar *proue<n>imus*. No creiem, però, que calgui. Nosaltres hi entenem *prouehimus*, simplement amb l'omissió de la *hac* intercalada, una particularitat ortogràfica ben comuna a l'època i en el nostre autor. És possible que la presència d'un accent tònic inadvertit hagi estat interpretat com a senyal d'abreviatura. No és aquest l'únic accent gràfic emprat per Bonsom; com hem dit, en la nostra edició els indiquem i recollim tots.

57. El preverbi *con-* i no *com-* és ben clar.

ab ipsis fuerunt euersas neque ab aliis dissipatas uel alienatas, sed íntegras et intermeratas nobis gratanter fuerunt conseruatas sine cuiusque diminutionis contagio.

Insuper autem hec, induit nos uestimentis pretiosis, armis bellicis adtribuit, equos⁵⁸ insignes⁵⁹ donauit, cum quo honorifice transiuimus seruire et militare in palatio senioris nostri domni Raimundi comitis, de quo respiramus⁶⁰ cum Dei⁶¹ adminiculo honores sublimare, sicut rite fuit condem parentum nostrorum agere.

Et de hec omnia prefata beneficia equo animo bonaque cum uoluntatae ueram professionem inde peribemus ac dicimus, laudesque et gratias adtollimus in omnibus.

Interea cognoscimus, eo quod placitum fuit ad prelibata mater nostra Eiga, ut extimasset et compensasset suum decimum, quae ei competeat in rebus condem patris nostri prefati,⁶² iuxta suum dotalem premium quod tempore nuptiarum ei conlatum fuerat. Et extimatum fuit iuxta aequam extimationem magnam decimi quantitatem. Sed illa noluit exinde uendicare nec ad opus suum accipere, sicuti

58. La *q* de *equos* està escrita per transformació d'una *t* inicial.

59. Aquesta referència als cavalls, que sembla remuntar a Ciceró i a Tàcit, denota una lectura d'aquests autors per part de Bonsom, o dels germans? Naturalment, aquesta constatació implicaria l'existència d'una còpia de les obres d'aquests autors clàssics a Barcelona al segle x; més fàcil la de Ciceró que no pas la de Tàcit.

60. Tots els editors anteriors han interpretat *respiramus*. Però cal advertir que aquest mot és resultat d'una correcció. La *i* de *respiramus* no es veu, tot i que en la paraula queda un espai lliure suficient per a aquesta lletra. La *pe* també és fruit d'una correcció. Es tracta d'una *pe* transformada a partir d'una *o* inicial. Aquesta constatació ve avalada pel fet que l'asta de la *pe* és més curta de l'acostumat, perquè el traç ascendent d'una lletra de la paraula de la línia de sota, *dicimus*, li impideix el desenvolupament normal. La erra també està sobrescrita sobre una altra lletra, que ens sembla una *ena*, a la qual substitueix. Per tant, diríem que, de primer, Bonsom va escriure *resonamus*. I sembla, en efecte, que la correcció final sigui *respiramus*. Però pensem també en la possibilitat, simple possibilitat, d'esmenar «de quo re spiramus». És clar que, en aquest cas, caldria esperar «de qua re spiramus». Per exhaurir les possibilitats, també podríem interpretar, en aquesta darrera hipòtesi, «de qua re speramus» en comptes de *spiramus*. Aquestes dues darreres conjectures, però, tenen l'inconvenient d'haver d'esmenar *quo* en *qua* i d'interpretar, llavors, que el que diuen els germans és que «aspiren» o «esperen» enlir el seu propi prestigi gràcies a l'honor d'haver servit el seu comte, com era tradicional de fer en llur família. ¿Podria significar aquesta interpretació que ja l'any 998 es parlaria en l'ambient de la cort comtal, dins la qual, com hem vist, els germans i llur família es movien, del projecte d'atacar Còrdova, que tingué lloc el 1010 i on, justament, Llombard trobà la mort? Augmentar la glòria familiar pel servei al comte hauria estat una manera indirecta d'elogiar també el comte. Però, tot amb tot, reconeixem que una explicació potser més planera i plausible és la de donar per bona la lectura *respiramus*, que no obliga a esmenar *quo* en *qua*. I no hem d'oblidar que *respiro* en els glossaris, prou coneguts de Bonsom, s'interpreta com a sinònim de *confido*, que és la interpretació que, finalment, considerem millor.

61. Els editors anteriors transcriuen *de*, el que fa el text incompreensible. A nosaltres, ens sembla endevinar-hi les restes d'una *i* després de *de*, cosa que permet la interpretació que donem en l'edició i que es reflecteix en la traducció.

62. No *prefatum*, com ha estat editat fins ara.

facere potuerat pro sui meritis, quantitatem quae ei lex adtribuebat⁶³ iuste et ordinabiliter. Sed de multum retinuit modicum, hoc est, tres petias de terras et uineas modiatas septem.

Quibus ipsas petias tres de terras sunt in comitatu⁶⁴ Barchinonense, in Valense, in appenditio de Petra Ficta, in terminio de Palatiolo, subtus Granollarios.

Et ipsas uineas sunt in eadem comitatu, in accessu de Olertula, in terminio de castrum Auinione.

Omnes ipsas quas ibidem habuit pater noster, condam Delani, quarum prenotatas tres petias de terras, conmutauit⁶⁵ eas ad Sancto Paulo coenobio per commutationis cartula ab integre cum omnes illorum affrontationes ac eorum omnium pertinentiis.

Et prescriptas uineas uendidit eas per cartulam uenditionis ad Geribertum, uicharium de Suppiratus castrum, filium condam Guitardi uicecomitis, ab integre simul cum illorum omnes affrontationes seu illorum pertinentias.

Quorum nos prefati fratres, Audegarius scilicet et Longouardus, predictam commutationem et prenotatam uenditionem laudamus eas⁶⁶ modis omnibus, et confirmamus ut aeternaliter ipsas scripturas et ipsas actiones inconuulse permanent et inconcuse perseuerent, et nullam uocem ibidem adfuturam ad opus nostrum non reseruamus, sed integriter ac pleniter eas terras et eas uineas auctorizamus et in iure illorum transfundimus, in quibus nomina ipsas scripturas sunt scriptas simul cum exiis et regressiis earum ad illorum proprio, obligantes super nos et apud nos hunc pactum uel placitum, ut quicumque ex nobis seu cuiusque hominis uiuentis hoc inquietare temptauerit seu aliquam repetitionem de predictam tuitionem ad prelibatis uiris⁶⁷ excitari <siue>⁶⁸ propulsari fecerit, ad nihilum

63. No atribuebat.

64. No comitatum.

65. No conmutauit, ni després tampoc commutationis ni commutationem, sinó amb el prefix con-.

66. La essa fou afegida en un segon moment.

67. Aquesta i no iuris, lectura adoptada per anteriors editors, creiem que és la correcta; per la paleografia i pel sentit.

68. Creiem que Bonsom ometé aquí la conjunció disjuntiva siue o, potser, seu, a causa d'una haplografia facilitada pel final -ri del verb excitari precedent. Una altra possibilitat seria l'omissió de l'enclítica -ue en propulsariue. En aquest cas, l'haplografia hauria estat motivada pel verb fecerit que segueix. Però resultaria una unió un xic cacofònica. Sigui com sigui, entre els dos infinitius, hi trobem a faltar una partícula que uneixi dos sinònims, tal com és propi del llenguatge medieval (en llatí i en català). En efecte, la utilització dels sinònims en el llenguatge jurídic s'entén perfectament per la conveniència de deixar l'acció jurídica que transmet el document ben precisada i exactament delimitada. Diríem que aquest costum, en certa manera necessari en l'activitat dels tabel·lions, passà després als traductors de textos llatins al català. En bona mesura perquè sovint els traductors també eren escribes. Basti recordar que, de consuetud, un mot de l'original llatí era traduït per dos sinònims en

remeet eorum ac nostrorum inprobitas. Et insuper componat aut componamus eis in uinculo CCC solidos aureos illorum proprio adfuturos; et inantea illis uiris pefat[is], quae supra meminimus, et securi exinde consistant et rebus prenotatis ad eorum proprio possideant.

Facta confirmatione uel pacificatione III kalendas ianuarii, anno III regnante Roberto rege, filium condam Ugo[ni].

S+m Audegarius, s+m Longobardus, qui libenti animo hanc firmitatem fecimus et firmuimus firmarique rogauimus.

S+m Gontarius. S+m Luponi. S+m Ballomar.

(*crismó*) Bonushomo laeuita scripsi et ss. die et anno praefixo.⁶⁹

I vet aquí la nostra traducció:

En nom del Senyor. Jo, Otger, i Llombard, ambdós germans, tot i que podia esdevenir-se que haguéssim estat procreats només d'un mateix pare o sols d'una mateixa mare, en veritat el nostre pare fou Dela, ja difunt, i sens dubte la nostra mare, Eg, nosaltres, diem, els esmentats dos germans carnals, amb ànim resolt i lliure albir, hem decidit fer, per a tu, Eg, mare nostra, i per a tu, Gerbert, i els teus fills,⁷⁰ aquesta fermaça i confirmació signada de pròpia mà, i corroborar-la amb testimonis adients, tal com fem.

I és que és cosa notòria i conegudíssima de tothom que, quan morí el nostre pare, quedàrem orfes, i, com que la nostra mare no fou capaç de viure sense marit, es casà amb un bon home, noble i riquíssim, el mencionat Gerbert.

I nosaltres, a qui se'ns havia notificat que per llei havíem d'acceptar la tuïció de les nostres persones, vam passar a la tutela d'un oncle matern, Soniüll, actualment mort. Però una vegada ens hagué acollit, li fou onerosa la càrrega de la nostra petitesa, i vam quedar gairebé desemparats enmig de propincs i de parents, perquè no hi hagué qui ens ajudés.

---

romanç. Per tant, entre *excitari* i *propulsari* ens falta una disjuntiva que uneixi dos sinònims. Aquesta constatació ens porta, d'altra banda, a entendre que aquí *propulsari*, que en llatí clàssic sol significar 'expulsar', 'rebutjar', s'empra aquí, com a sinònim de *excitari*. Per tant, amb el sentit de 'propulsar', que també té en català, això és, 'empènyer cap a endavant', i no 'empènyer cap a fora', com és més habitual en llatí.

69. Barcelona, Arxiu de la Catedral, perg. 1-3-52. Editat, prèviament, per À. Fàbrega i Grau (1995: doc. 329), i després per I. Baiges i Jardí i P. Puig i Ustrell (2019: doc. 1468), que semblen seguir al peu de la lletra l'edició anterior, amb l'única variant de considerar encertadament el *signum* d'Otger, senyal i no *crismó*.

70. Amb les dades de què disposem fa de mal dir si aquí *filiis* es refereix als fills només de Gerbert o als comuns d'Eg i de Gerbert, ja fossin existents o simplement possibles.

Mes el susdit Gerbert, commogut de paterna pietat, ordenà a la nostra mare que ens acollís en el seu si i ens protegís misericordiosament. I, des d'aquell mateix dia, Gerbert ens educà compassiu i tingué cura de nosaltres amb la més gran diligència. Fins al punt que semblava que no ens havia mancat el pare. I de cap manera no va malversar ni va permetre que es malversés el nostre patrimoni, sinó que ens regí, a nosaltres i als nostres béns, amb compromís i actitud sol·lícits, i ho governà tot sense cap minva, gairebé com un pare de posició modesta, i com a persona amiga i molt benèvola ens alimentà dignament i ens vestí decentment fins que, per l'edat, arribàrem a la pubertat dels nostres anys, gràcies a la qual cosa hem après a menar-nos nosaltres mateixos i la nostra herència, i ho hem pogut fer.

En efecte, quan s'esdevingué el moment oportú perquè els béns paterns passessin restablerts a disposició nostra, de molt bon grat ens els retornà tots, i ens els restituí plenament i íntegra. I fou així que poguérem constatar que aquell cabal no havia estat malgastat per ells, ni dilapidat ni prodigat per altres, sinó que l'havien conservat gratuïtament per a nosaltres enter i inalterat, sense cap corrupció ni disminució.

Ultra això ens vestí amb vestidures precioses, ens facilità armes bèl·liques, ens donà cavalls singulars. I passàrem així honrosament a servir i a militar en el palau del nostre senyor, el comte en Ramon, de qui anhelem, amb l'ajut de Déu, portar a un grau encara més alt la seva glòria, tal com, de consuetud, fou propi de procedir en altre temps entre els nostres avantpassats.

I de totes aquestes referides mercès, amb ànim just i bona voluntat, en declararem la veritat i les contem, i en fem lloances i en donem grans gràcies per totes elles.

En aquest moment ens assabentem, a més, que fou mogut un plet per la nostra mare Eg per tal que es taxés la dècima que li corresponia dels béns del nostre difunt pare d'acord amb la gratificació dotal que li havia estat assignada en el moment de les noces, i en fos compensada. La dècima fou estimada segons justa valoració en una important quantitat. Però ella no volgué reivindicar ni acceptar per a les seves necessitats, tal com hauria pogut fer-ho en mèrits dels seus drets, la quantitat que li adjudicava la llei amb tota justícia i d'acord amb l'ús ordinari. I de molt retingué molt poc, això és, tres peces de terra i set mujades de vinya.

Aquestes tres peces de terra són al comtat de Barcelona, al Vallès, a l'extrem de Perafita, al terme de Palau, sota Granollers.

I les vinyes són al mateix comtat, a l'entrada d'Olèrdola, al terme del castell d'Avinyó.

Totes aquestes tres peces de terra, que el nostre pare, el difunt Dela, havia posseït en aquell terme, la mare les bescanvià, de manera íntegra, amb la totalitat

de llurs afrontacions i pertinences, amb el cenobi de Sant Pau per escriptura de permuta.

I les vinyes, les vengué per escriptura de venda a Gerbert, veguer del castell de Sobirats, el fill del difunt vescomte Guitard, també íntegrament amb totes llurs afrontacions i pertinences.

Nosaltres, ara, els predits germans Otger i Llombard, lloem de mig a mig l'esmentada permutació i la referida venda, i les confirmem per tal que aquestes escriptures i accions romanguin eternament fermes i persisteixin estables, i no ens hi reservem cap dret per a les necessitats que puguem tenir en el futur, sinó que atorguem aquestes terres i vinyes íntegrament i plena, i les fem passar al dret d'aquells els noms dels quals són escrits en aquelles escriptures juntament amb les seves entrades i sortides per a llur propietat. I ens obliguem que si algú de nosaltres o qualsevol persona vivent intentava de pertorbar aquest pacte i acord, o de promoure alguna reclamació contra les esmentades persones en base a la predita tuïció, que llur improbitat o la nostra pari en no res. De més a més que se li imposi, o se'ns imposi, engrillonats, una multa de 300 sous d'or del propi patrimoni; i en endavant aquelles persones que hem recordat més amunt estiguin segures en la possessió dels dits béns com de cosa pròpia.

Feta aquesta confirmació i pacificació el tres de les calendes de gener, de l'any tercer del rei Robert, fill del difunt Hug.

Signatura d'Otger, signatura de Llombard, qui volenterosament fem aquesta fermança, la firmem i preguem que sigui firmada.

Signatura de Gonter. Signatura de Llop. Signatura de Baldomar.

Bonsom levita ho escriví i subscriví el dia i any predits.

Ja es veu que expressar-se com ho fa Bonsom no era certament a mà de tothom. Perquè el seu llenguatge se surt de les vies més planeres de la comunicació quotidiana i casolana. Però, a més, al valor literari, s'hi afegeix, com hem subratllat, el significat humà d'un relat que ens fa conèixer les vivències pregones de dos adults de quan foren nens. Amb la qual cosa Bonsom recupera amb el seu escrit un tros de vida real, fa una crònica del viure quotidià, i ho sap contar en boca dels seus propis protagonistes. Amb calidesa i gratitud envers qui s'ho va guanyar. I sense la mínima queixa, ni acritud, ni recriminació per qui tan merescut ho hauria tingut. En definitiva, Bonsom salva el record d'una vertadera lliçó humana, també per als nostres dies, que tanta reforma necessita encara del cor i dels costums.

JESÚS ALTURO

Universitat Autònoma de Barcelona

jesus.alturo@uab.cat

ORCID 0000-0002-0753-6487

TÀNIA ALAIX

Universitat Autònoma de Barcelona

tania.alaix@uab.cat

ORCID 0000-0002-9305-107

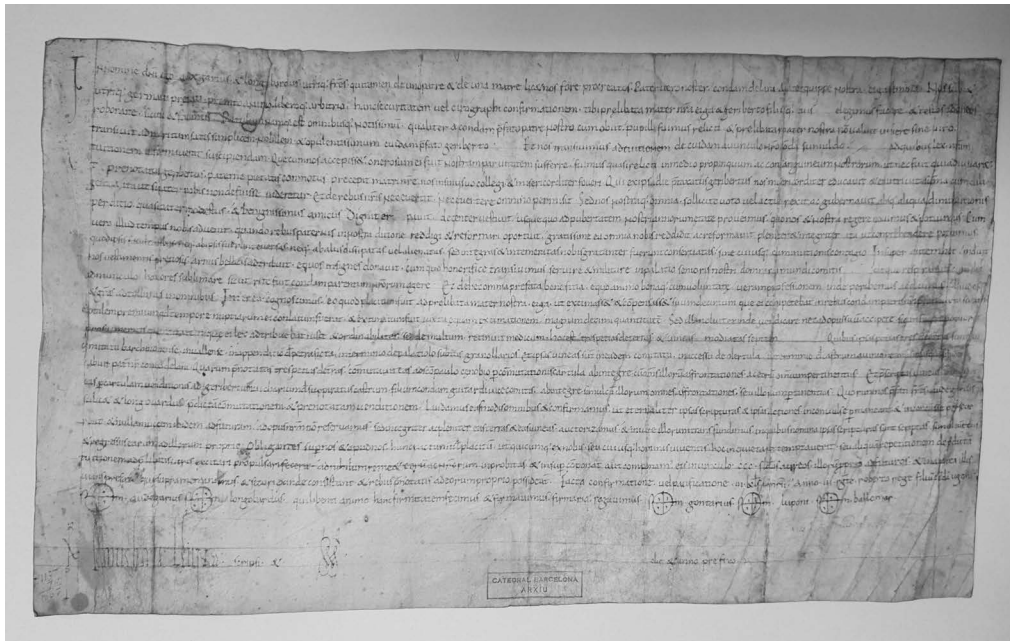

Fig. 1: Barcelona, Arxiu de la Catedral, perg. 1-3-52

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALTURO, J. (1991) «La cultura llatina medieval a Catalunya: estat de la qüestió», dins *Symposium Internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*, Barcelona, Comissió del Mil·lenari de Catalunya, vol. I, p. 21-48.

- (1993) «Un manuscrit du scriptorium de Sant Pere de Rodes (Catalogne): les *Tractatus in Iohannem* de saint Augustin», *Revue d'Études Augustiniennes et Patristiques*, 39, p. 155-160.
- (1996) «I glossari latini altomedievali della Catalogna con alcuni notizie sui settimani», dins *Les manuscrits des lexiques et glossaires de l'antiquité tardive à la fin du Moyen Âge: actes du colloque international organisé par le Ettore Majorana Centre for Scientific Culture (Erice, 23-30 septembre 1994)*, Louvain-la-Neuve, Fédération internationale des instituts d'études médiévales, p. 101-120.
- (1998a) «Escritores latinos de Catalunya: el canónigo Ermengol Bernat de la Seu d'Urgell (s. XI)», *Humanitas*, 50, p. 395-417.
- (1998b) «El sistema educativo en la Cataluña Altomedieval», *Memoria Ecclesiae*, 12, p. 31-61.
- (2000) *El llibre manuscrit a Catalunya: orígens i esplendor*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- (2003) *Història del llibre manuscrit a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya / Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions.
- (2004) «La historiografia catalana del període primitiu», dins *Història de la historiografia catalana: Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica, Barcelona, 23, 24 i 25 d'octubre de 2003*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica, p. 19-38.
- (2005) «A propòsit de la publicació dels diplomes de la Catalunya Carolíngia», *Estudis Romànics*, 27, p. 289-298.
- (2012) «El testamento sacramental de Moción del año 987 y su redactor, el juez Ervigio Marco», dins *Homenaje al profesor Dr. D. José Ignacio Fernández de Viana y Vieites*, Granada, Universidad de Granada, p. 29-46.
- (2014a) «Un nuevo *Liber glossarum* de origen catalán del siglo IX-X», dins *Estudios de filología e historia en honor del profesor Vitalino Valcárcel*, Vitoria, Universidad del País Vasco, vol. 1, p. 43-64.
- (2014b) «Sobre el sermó de sant Galdric, atribuït al bisbe Oliba, i els altres textos transmesos pel fragment de còdex XIII-6 de l'Arxiu Capitular de Vic», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, 22, p. 19-52.
- (2020a) «Alguns problemes de l'edició de textos i dels diplomes altmedievals», dins M. Antònia Fornés Pallicer (ed.), *Paleògrafs i editors: mètodes, objectius i experiències*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 17-31.
- (2020b) «Els *homines scholastici* i els llibres a Barcelona en època carolíngia», dins J. Beltrán de Heredia (ed.), *Les basíliques històriques de Barcelona*, Barcelona, Facultat Antoni Gaudí, p. 81-109.

- (en premsa) «Joaquim Miret i Sans, historiador de les contrades pirinenques, recopilador dels més primitius testimonis de la parla catalana», *Estudis Romànics*.
- ALTURO, J. & T. ALAIX (2018) «El Virgili de Vic: breu avanç sobre la data, l'origen i l'autor de la còpia del còdex», *Ausa* 28, núm. 181-182, p. 851-857.
- (2019a) «L'escriptori de la catedral de Vic des dels seus inicis fins a l'esplendor del segle XI», dins M. Crispí, S. Fuentes, J. Urbano, *La catedral de Sant Pere de Vic*, Vic, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 127-139.
- (2019b) *Mil cent anys de la vila i de la parròquia de Santa Maria de Llinars*, Llinars del Vallès, Ajuntament de Llinars del Vallès.
- (2021) *El canonge Adanagell de Vic (ca. 860-925), llavor de noves semences: la cultura a la diòcesi d'Osona en els primers temps carolingis*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (en premsa) «El canonge Recared i els seus escrits en el context cultural de la catedral de Vic al segle X», *Ausa*.
- ALTURO, J. *et alii* (2003) *Liber iudicum popularis ordenat pel jutge Bonsom de Barcelona*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia i Interior.
- BAIGES i JARDÍ, I. J. & P. PUIG i USTRELL (2019) *El comtat de Barcelona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 3 vol.
- BASTARDAS, J. (1973) «Nota sobre la influència dels glossaris en el llatí medieval català (segles X-XI)», dins *In memoriam Carles Riba 1959-1969*, Barcelona, Institut d'Estudis Hel·lènics, Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona, p. 67-73.
- BAUCELLS, J. *et alii* (2006) *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona, segle XI*, Barcelona, Fundació Noguera, 5 vol.
- FÀBREGA i GRAU, À. (1995) *Diplomatari de la catedral de Barcelona, documents dels anys 884-1260*, Barcelona, Capitulum Almae sedis Barcinonensis, Archivum, 1 vol.
- MARTÍNEZ FERRANDO, J. E. (1947) «Un contrato excepcional en la Barcelona del siglo XI», *Barcelona Divulgación Histórica*, 3, p. 134-138.
- MARTÍNEZ GÁZQUEZ, J. (2001) «Aspectos de la latinidad de Bonushomo», *Estudi general: Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, 21, p. 433-442.
- MARORELL, J. & GALBA, M. J. de (1979) *Tirant lo Blanc: i altres escrits de Joanot Martorell*, Martí de Riquer (ed.), Barcelona, Ariel.
- MASNOU, J. M. (1999) «L'escola de la catedral de Vic», dins *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac i el Seu Temps: Catalunya i Europa a la fi del 1r. mil·lenni, Vic-Ripoll, 10-13 de novembre de 1999*, Vic, Eumo, p. 621-634.
- ORDEIG i MATA, R. (1984) «Documents vigatans relatius a l'expedició militar dels catalans a Còrdova l'any 1010», *Ausa*, 11, núm. 108, p. 183-95.

- QUETGLAS, P. J. (1992) «Nota sobre la cultura dels escrivans medievals a Catalunya», dins *Humanitas in honorem A. Fontán*, Madrid, Gredos, p. 313-317.
- RIOUS SERRA, J. (1945-1947) *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Sección de Estudios Medievales de Barcelona, 4 vol.
- RUIZ-DOMÈNEC, J. E. (2006) *Quan els vescomtes de Barcelona eren: història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*, Barcelona, Fundació Noguera.
- SALRACH, J. M. (1974) «El bisbe-comte Miró Bonfill i la seva obra de fundació i dotació de monestirs», dins *II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català*, Poblet, Abadia de Poblet, p. 57-81.
- (1984) «El comte-bisbe Miró Bonfill i l'acta de consagració de Ripoll de l'any 977», *Miscel·lània Aramon i Serra*, 4, p. 303-318.
- (1989-1990) «El comte-bisbe Miró Bonfill i la fundació i dotació de Sant Pere de Besalú (977-978)», *Annals* [Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca], p. 9-44.
- VALLS I TABERNER, F. (1925) «El “liber iudicum popularis” de Homobonus de Barcelona», *Anuario de historia del derecho español*, 2, p. 200-212.